

To: (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl; (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl; (10)(2e)
 (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl
Cc: (10)(2e) (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl; (10)(2e) (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl; (10)(2e)
 (10)(2e) (10)(2e) @minvws.nl
From: (10)(2e)
Sent: Thur 7/16/2020 9:03:27 PM
Subject: FW: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslagoverleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19
Received: Thur 7/16/2020 9:03:28 PM

Hoi (10)(2e)

In vervolg op mijn mail van vanochtend bijgaand nog een uitgebreidere woordvoeringslijn (ienw in lead) op de engelse studie.

Groet

(10)(2e)

Verzonden met BlackBerry Work
 (www.blackberry.com)

Van: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e) @minienw.nl>
Verzonden: donderdag 16 juli 2020 13:12
Aan: (10)(2e) (10)(2e) <(10)(2e) @minvws.nl>; (10)(2e)
 <(10)(2e) @minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e) @minlv.nl>
CC: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e) @minienw.nl>; (10)(2e)
 <(10)(2e) @minvws.nl>
Onderwerp: RE: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Hi allen, prima, dan hebben we een interpretatie langs twee kanten.

Ik heb met RIVM over het artikel gesproken. RIVM geeft aan dat we de Engelse studie kunnen zien als nieuw stapje in het totaal aan studies die een uitspraak doen over het mogelijke verband van de relatie luchtkwaliteit – COVID19. Deze studie heeft een hogere resolutie dan de eerdere Harvard studie en zegt daarmee in hoger detailniveau iets over het verband tussen lukwa en COVID-19. Echter: causaliteit is nog niet aangetoond. Maar wordt wel aannemelijker als er steeds meer studies die kant op wijzen.

De conclusie die getrokken wordt in de Engelse studie (Een toename van 1 microgram fijnstof, leidt statistisch gezien tot 13 à 21 procent meer coronadoden) en waarmee een bepaald risico wordt weergegeven kan net weer anders worden als er voor andere factoren wordt gecorrigeerd. Die conclusie is dus niet te onderschrijven.

Voorstel woordvoeringslijn:

- Ik begrijp dat er in de huidige coronacrisis vragen zijn over de rol van luchtverontreiniging in het algemeen, en de veehouderij in het bijzonder.

- De stuwende kracht achter de snelle verspreiding van SARS-CoV-2 is de mens-op-mens overdracht.
- Het kan zijn dat luchtverontreiniging hieraan bijdraagt, al is het verband tussen de kwetsbaarheid voor SARS-CoV-2 en luchtverontreiniging momenteel niet bekend op basis van beschikbaar onderzoek.
- De studie uit Engeland bevat echter reeds een hogere resolutie (gedetailleerdheid) dan bijvoorbeeld de eerdere Harvard-studie.
- Het RIVM is gevraagd de onderzoeksmogelijkheden te verkennen naar de relatie luchtkwaliteit, veehouderij en COVID-19.
- Uiteraard heb ik het RIVM gevraagd alle opgedane kennis bij eerdere onderzoeken mee te nemen in deze verkenning en ook de internationale ontwikkelingen in dit onderzoeksveld mee te nemen.
- Ik ben met het RIVM in gesprek over de verkenning omdat het een complex vraagstuk is.
- Na de zomer hoop ik u uitgebreid te informeren over wat de mogelijkheden zijn en of, en zo ja welk, onderzoek gaat plaatsvinden.
- Het is bekend dat verhoogde concentraties luchtverontreiniging in het algemeen leiden tot een verhoogd risico op ziekte en sterfte. Daarom heeft het verbeteren van de luchtkwaliteit ten behoeve van de gezondheid mijn volle aandacht. Met het Schone Lucht Akkoord zet het kabinet samen met decentrale overheden in om voor alle inwoners van Nederland de luchtkwaliteit te verbeteren zodat de gezondheidsschade door luchtvervuiling minder wordt.
- De maatregelen in het kader van de stikstofaankpak, de verduurzaming van de veehouderij (middels stalinnovaties) en het Klimaatakkoord zullen eveneens bijdragen aan de verbetering van de luchtkwaliteit.

Groet, (10)(2e)

Van: (10)(2e) (10)(2e) <(10)(2e)> @minvws.nl

Verzonden: donderdag 16 juli 2020 11:32

Aan: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)> @minienw.nl; (10)(2e)

<(10)(2e)> @minlv.nl; (10)(2e) <(10)(2e)> @minlv.nl

CC: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)> @minienw.nl; (10)(2e)

<(10)(2e)> @minvws.nl

Onderwerp: RE: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Beste allemaal,

Vanuit VWS wilden we graag het artikel ook ter beoordeling voorleggen aan het kennisplatform, maar het bleek dat dit al in gang was gezet op verzoek van de provincie Noord-Brabant ((10)(2e)).

We krijgen dus ook nog een onafhankelijke duiding van de resultaten van het engelse onderzoek vanuit het Kennisplatform. Dit ligt bij (10)(2e), algemeen secretaris daar.

Met vriendelijke groet,

(10)(2e) (10)(2e)

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport | Directie Publieke Gezondheid |

Pamassusplein 5 | 2511 VX | Den Haag | Postbus 20350 | 2500 EJ | Den Haag |

(10)(2e)

(10)(2e)

✉ (10)(2e) @minvws.nl | www.rijksoverheid.nl |

Van: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e) @minienw.nl>

Verzonden: woensdag 15 juli 2020 15:38

Aan: (10)(2e) <(10)(2e) @minlv.nl>; (10)(2e) (10)(2e) <(10)(2e) @minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e) @minlv.nl>

CC: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e) @minienw.nl>

Onderwerp: RE: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Hi (10)(2e) en anderen,

RIVM kijkt voor ons naar het artikel. Ik krijg nog een definitieve reactie van hun kant.

Het artikel levert geen sluitend bewijs (inderdaad: nog geen data op individueel niveau gebruikt), maar het artikel levert al wel meer bewijs dan eerder door Harvard is geleverd mbt de relatie luchtkwaliteit en COVID-19. RIVM ontraadt ons daarom wel om de studie af te doen als "slechts een ecologische studie met signaleringsfunctie".

Van (10)(2e) begreep ik dat ze je zometeen belt mbt de formulering van de onderzoeksvraag.

Groet,

(10)(2e)

Van: (10)(2e) <(10)(2e) @minlv.nl>

Verzonden: woensdag 15 juli 2020 10:26

Aan: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e) @minienw.nl>; (10)(2e) (10)(2e) <(10)(2e) @minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e) @minlv.nl>

Onderwerp: RE: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Hoi (10)(2e)

Er is behoorlijk wat op het artikel aan te merken, qua inhoud, maar ik vraag me af of je in een reactie de inhoud in moet gaan, dat roept alleen maar meer vragen op. Vandaar mijn idee om het bij de algemene woordvoeringslijn te houden.

Voor achtergrond wat inhoudelijke duiding:

- PM2.5 bestaat uit primair en secundair gevormde deeltjes (die laatste is combi met ammoniak).
- Het temporele aspect is niet meegenomen.
- Nederland is als geheel geanalyseerd, uitgaande van een constante associatie tussen PM2.5 en COVID (zoals opgemerkt in ons directeurenoverleg, nav andere paper (10)(2e) kan je dat zo eigenlijk niet doen).

(10)(2e)

Van: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)@minienw.nl>

Verzonden: woensdag 15 juli 2020 10:13

Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>

Onderwerp: RE: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Hi (10)(2e)

Ik heb straks hierover met (10)(2e) contact. Fijn als jij (10)(2e) wilt contacten. Ik kan me voorstellen dat we RIVM vragen om een reactie op dit specifieke onderzoek, zoals ze dat ook met de eerdere onderzoeken hebben gedaan. Dan kunnen we het belang van de resultaten beter inschatten.

Groet,

(10)(2e)

Van: (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>

Verzonden: woensdag 15 juli 2020 09:47

Aan: (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) - DGMI <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>

Onderwerp: Artikel BD luchtkwaliteit en COVID-19 - FW: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Urgentie: Hoog

Beste (10)(2e) (10)(2e)

Niet geheel onverwacht zijn er wederom onderzoekers die publiceren over de relatie luchtverontreiniging en COVID-19. Zie hieronder de informatie (paper en BD).

https://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3628242

<https://www.bd.nl/brabant/onderzoekers-zien-overtuigend-verband-tussen-brabantse-coronadoden-en-vieze-lucht-ab9b713c/>

Het lijkt verstandig even contact op te nemen met (10)(2e) **dat zal ik zo doen.**

Daarnaast is de vraag van (10)(2e) hoe we hierop gaan reageren en hoe we dat met hen afstemmen. De berichtgeving gaat over luchtverontreiniging, het ligt het meest voor de hand dat IenW dit oppakt in de lead.

(10)(2e) pakken jullie dit op en laten jullie weten of we kunnen helpen? We kijken graag mee. De woordvoeringslijn in ons document (in de bijlage) kan wellicht als basis dienen.

Daarnaast is het goed om het proces naar eventueel onderzoek in NL te vervolgen, de e-mail aan het RIVM is de volgende stap, (10)(2e) hebben jullie de opmerkingen van (10)(2e) en mij kunnen bespreken?

Groet, (10)(2e)

Van: (10)(2e) <(10)(2e)@ggdhvb.nl>
Verzonden: dinsdag 14 juli 2020 21:53
Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@ggdmv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@boekel.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@boekel.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@GGDBZO.nl>
CC: (10)(2e) <(10)(2e)@ggdhvb.nl>
Onderwerp: RE: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Beste mensen,

Vandaag staat dit op de website van het brabantse dagblad en morgen in de papieren krant.

https://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3628242

<https://www.bd.nl/brabant/onderzoekers-zien-overtuigend-verband-tussen-brabantse-coronadoden-en-vieze-lucht-ab9b713c/>

Dit artikel roept natuurlijk vragen op o.a. hoe kan het dat ze in Engeland deze vraag wel oppakken en in Nederland niet? De burgers en politiek in onze regio's gaan vragen stellen verwacht ik. Wat is de reactie van LNV en VWS op deze berichtgeving? Wat kunnen we in de communicatie hierover afstemmen?

Helaas kreeg ik nog geen reactie op mijn vorige mail. Graag zou ik meer zicht krijgen op de voortgang van de afspraken.

Met vriendelijke groet,

(10)(2e)

Strategisch medisch adviseur GGD Hart voor Brabant

Werkdagen: maandag tot en met donderdag

T: (10)(2e)
I: www.ggdhvb.nl

M: (10)(2e)

LinkedIn: <https://nl.linkedin.com/in/clementinewijkmans>

Van: (10)(2e)

Verzonden: dinsdag 23 juni 2020 12:52

Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@minlnv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>; (10)(2e)@minvws.nl <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@ggdgmv.nl>; (10)(2e)@minienw.nl <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlnv.nl>; (10)(2e)@boekel.nl <(10)(2e)@boekel.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlnv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlnv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@ggdbzo.nl>

Onderwerp: RE: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Allen,

Ik stuur het verslag ook door naar (10)(2e), DPG BZO.

Daarnaast ben ik benieuwd naar de voortgang van de afspraken die we maakten.

- Proces en planning onderzoeksvorstel
- Voor einde juni zou een vervolgesprek zijn; dat zie ik anders verwoord in het verslag
- Tevens bespraken we dat de provincie Noord Brabant betrokken zou worden; zie ik niet terug in het verslag en is het lijntje gelegd: daar komen ook veel vragen binnen en afstemming is belangrijk.

Wordt er binnen LNV/RVIM ook al nagedacht over onderzoek en slachthuizen?

Ik hoop dat we voor de zomervakantie meer duidelijkheid hebben in de voortgang van een en ander!

Met vriendelijke groet,

(10)(2e)

Strategisch medisch adviseur GGD Hart voor Brabant

Werkdagen: maandag tot en met donderdag

T: (10)(2e)

I: www.ggdhvb.nl

M: (10)(2e)

Linkedin: <https://nl.linkedin.com/in/clementinewijkmans>

Van: (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>

Verzonden: woensdag 17 juni 2020 07:50

Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>; (10)(2e) @minvws.nl <(10)(2e)@minvws.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@ggdgm.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@ggdhvb.nl>; (10)(2e) @minienw.nl <(10)(2e)@minienw.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) @boekel.nl <(10)(2e)@boekel.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@minlv.nl>

Onderwerp: RE: Conceptverslag overleg 4 juni 2020 over onderzoeksagenda COVID-19

Beste allen

(10)(2e) <(10)(2e)@gmail.com>

Beste allen,

Ik heb een verkeerd email adres gebruikt voor (10)(2e)

Kunnen jullie het adres dat ik gebruikte bij het versturen van het verslag verwijderen

Het email adres van (10)(2e) is

(10)(2e)@minlnv.nl

Dus alsjeblieft geen "reply to all" doen op de mail met daarin het conceptverslag,

Of wel maar dan het adres van (10)(2e) aanpassen

Alvast hartelijk dank

Vriendelijke groeten

(10)(2e)

(10)(2e)

(10)(2e)

Beleidsmedewerker/ Policy advisor

.....
.....
Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn

B Noord 4

Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality

Animal Supply Chain and Animal Welfare Department

Bezuidenhoutseweg 73 | 2594 AC | Den Haag, the Hague

Postbus, (10)(2e) | 2500 EK | Den Haag, the Hague

Email (10)(2e) @minlnv.nl

Mob. +31 (10)(2e)

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is verzonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. Het RIVM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

www.rivm.nl De zorg voor morgen begint vandaag

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. RIVM accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

www.rivm.nl/en Committed to *health and sustainability*

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the

risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is gezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen.

De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message.

The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.